

مجموعه گزارش‌های "با ما بخوانید"

شماره ۶: رقابت‌پذیری مالی و جایگاه ایران در اقتصاد جهانی
تحلیل شاخص مراکز مالی جهانی (GFCI ۳۹) و دلالت‌های سیاستی برای ایران

❖ مقدمه

در اقتصاد جهانی، توانایی جذب، سازمان‌دهی و هدایت سرمایه به یکی از مهم‌ترین عوامل رقابت‌پذیری کشورها و شهرها تبدیل شده است. از این‌رو، مراکز مالی تنها محل ارائه خدمات مالی نیستند، بلکه بازتابی از کیفیت محیط کسب‌وکار، حکمرانی، سرمایه انسانی، زیرساخت و میزان ارتباط اقتصادها با شبکه‌های مالی بین‌المللی به شمار می‌آیند.

گزارش شماره ۳۹ شاخص مراکز مالی جهانی (GFCI ۳۹) با ارزیابی ۱۲۰ مرکز مالی، تصویری از روندهای جدید رقابت‌پذیری مالی در جهان ارائه می‌کند. بررسی یافته‌های این گزارش، ضمن تبیین جایگاه تهران در مقایسه با مراکز مالی پیشرو و نوظهور منطقه، زمینه استخراج مهم‌ترین پیام‌های سیاستی برای ارتقای رقابت‌پذیری مالی ایران را فراهم می‌کند.

❖ هاب مالی چیست و چه نقشی در اقتصاد دارد؟

مرکز مالی (Financial Centre) به شهر یا منطقه‌ای گفته می‌شود که بخش قابل‌توجهی از فعالیت‌های مالی، از جمله بانکداری، بازار سرمایه، بیمه، مدیریت دارایی و سایر خدمات مالی، در آن متمرکز است. هنگامی که این ظرفیت فراتر از نیازهای داخلی رفته و امکان جذب، تجهیز و هدایت سرمایه در مقیاس منطقه‌ای یا بین‌المللی را فراهم کند، آن مرکز به هاب مالی (Financial Hub) تبدیل می‌شود. در چنین ساختاری، نهادهای مالی، سرمایه‌گذاران، بنگاه‌های اقتصادی و بازارهای سرمایه در قالب یک زیست‌بوم منسجم به یکدیگر متصل شده و فرآیند تأمین مالی با کارایی و شفافیت بیشتری انجام می‌شود.

اهمیت هاب‌های مالی را می‌توان از مقیاس جریان سرمایه در اقتصاد جهانی دریافت. متوسط ارزش معاملات روزانه بازار ارز جهان حدود ۹۰۶ تریلیون دلار و ارزش بازار سهام جهان بیش از ۱۳۷ تریلیون دلار است که بخش قابل‌توجهی از این گردش سرمایه از طریق تعداد محدودی از مراکز مالی جهان مدیریت می‌شود. از این‌رو، هاب‌های

مالی به یکی از مهم‌ترین ابزارهای جذب سرمایه، توسعه بازارهای مالی، ایجاد اشتغال تخصصی و ارتقای رقابت‌پذیری اقتصادها تبدیل شده‌اند.

بر همین اساس، هاب‌های مالی متناسب با مزیت‌های اقتصادی و نهادی خود در حوزه‌های تخصصی مختلفی توسعه یافته‌اند که در ادامه معرفی می‌شوند.

❖ انواع هاب‌های مالی در جهان

تجربه جهانی نشان می‌دهد که هاب‌های مالی بر اساس نوع خدمات، بازار هدف و مزیت رقابتی، اشکال متفاوتی دارند. برخی طیف گسترده‌ای از خدمات مالی را ارائه می‌کنند، در حالی که برخی دیگر در حوزه‌های تخصصی فعالیت دارند. اگرچه بسیاری از مراکز مالی موفق ترکیبی از چند کارکرد را بر عهده دارند، اما معمولاً یک حوزه به‌عنوان مزیت رقابتی اصلی آنها شناخته می‌شود. مهم‌ترین انواع هاب‌های مالی در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. مهم‌ترین انواع هاب‌های مالی و کارکردهای آنها

نوع هاب مالی	کارکرد اصلی	نمونه‌های شاخص
هاب جامع مالی (Comprehensive Financial Hub)	ارائه مجموعه کاملی از خدمات مالی شامل بانکداری، بازار سرمایه، بیمه، مدیریت دارایی و خدمات مالی بین‌المللی.	نیویورک، لندن، هنگ کنگ، سنگاپور
هاب بازار سرمایه (Capital Market Hub)	تجهیز منابع مالی از طریق بورس، انتشار سهام و اوراق بدهی و توسعه بازار سرمایه.	نیویورک، شانگهای، توکیو
هاب مدیریت ثروت (Wealth Management Hub)	مدیریت دارایی افراد و نهادهای ثروتمند، بانکداری اختصاصی و خدمات سرمایه‌گذاری بین‌المللی.	زوریخ، ژنو، سنگاپور
هاب صندوق‌های سرمایه‌گذاری (Investment Fund Hub)	ثبت، مدیریت و نظارت بر صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک، خصوصی و جسورانه.	لوکزامبورگ، دوبلین، جرزی
هاب بیمه و بیمه اتکایی (Insurance & Reinsurance Hub)	ارائه خدمات بیمه، بیمه اتکایی و مدیریت ریسک فعالیت‌های اقتصادی.	لندن، برمودا
هاب مالی اسلامی (Islamic Finance Hub)	توسعه بانکداری اسلامی، صکوک، تکافل و سایر ابزارهای مالی منطبق با شریعت.	کوالالامپور، دبی، بحرین، ریاض

هاب تأمین مالی تجارت (Trade Finance Hub)	پشتیبانی مالی از تجارت بین‌المللی، اعتبار اسنادی، ضمانت‌نامه‌ها و زنجیره تأمین.	سنگاپور، ژنو، دبی
هاب فین‌تک (FinTech Hub)	توسعه فناوری‌های مالی، پرداخت‌های دیجیتال، بانکداری دیجیتال و نوآوری‌های مالی.	سنگاپور، هنگ کنگ، سنژن، سان‌فرانسیسکو
هاب تأمین مالی پروژه (Project Finance Hub)	تجهیز منابع مالی برای پروژه‌های بزرگ زیرساختی، انرژی و مشارکت‌های عمومی-خصوصی (PPP).	دبی، ابوظبی، دوحه، ریاض
هاب سرمایه‌گذاری خطرپذیر (Venture Capital Hub)	تأمین مالی استارت‌آپ‌ها، شرکت‌های نوآور و کسب‌وکارهای فناورانه از طریق سرمایه‌گذاری جسورانه.	سیلیکون‌ولی، لندن، سنگاپور

این طبقه‌بندی نشان می‌دهد که مراکز مالی موفق الزاماً همه خدمات مالی را ارائه نمی‌کنند، بلکه معمولاً بر پایه یک مزیت تخصصی شکل گرفته‌اند. جایگاه این مراکز نیز به طور مستمر توسط شاخص‌هایی مانند GFCI ارزیابی می‌شود.

❖ رقابت‌پذیری هاب‌های مالی چگونه ارزیابی می‌شود؟

شاخص مراکز مالی جهانی (Global Financial Centres Index: GFCI) از سال ۲۰۰۷ تاکنون به‌صورت منظم منتشر می‌شود و یکی از معتبرترین نظام‌های بین‌المللی ارزیابی رقابت‌پذیری مراکز مالی به شمار می‌رود. در نسخه سی‌ونهم این شاخص، ۱۳۷ مرکز مالی مورد بررسی قرار گرفته که ۱۲۰ مرکز در رتبه‌بندی اصلی و ۱۷ مرکز به‌عنوان مراکز وابسته (Associate Centres) معرفی شده‌اند. ارزیابی این مراکز بر پایه ۱۴۷ شاخص کمی و ۳۴۰۴۶۸ ارزیابی ثبت‌شده توسط ۵۰۲۱۸ متخصص و فعال بازارهای مالی انجام شده است. وجه تمایز GFCI آن است که رقابت‌پذیری مراکز مالی را صرفاً بر اساس اندازه بازار یا حجم فعالیت‌های مالی نمی‌سنجد، بلکه با تلفیق داده‌های عینی و ارزیابی متخصصان، کیفیت محیط نهادی، جذابیت سرمایه‌گذاری و اعتبار هر مرکز را نیز ارزیابی می‌کند.

این شاخص رقابت‌پذیری مراکز مالی را در پنج بعد اصلی شامل محیط کسب‌وکار، سرمایه انسانی، زیرساخت، توسعه بخش مالی و اعتبار و شهرت اندازه‌گیری می‌کند. علاوه بر این، سه ویژگی اتصال‌پذیری (Connectivity)، تنوع (Diversity) و تخصص (Speciality) را نیز ارزیابی می‌کند که به‌ترتیب بیانگر میزان ارتباط هر مرکز با شبکه مالی جهانی، گستره خدمات مالی و مزیت‌های تخصصی آن است. از این منظر، رقابت میان مراکز مالی بیش از آنکه رقابتی بر سر اندازه بازار باشد، رقابتی بر سر کیفیت زیست‌بوم مالی و جایگاه هر شهر در شبکه جهانی خدمات مالی است.

بر همین اساس، مهم‌ترین روندهای رقابت‌پذیری مراکز مالی در نسخه سی‌ونهم این شاخص در بخش بعد بررسی می‌شود.

❖ مهم‌ترین روندهای رقابت‌پذیری مراکز مالی در GFCI ۳۹

تحلیل نتایج GFCI ۳۹ نشان می‌دهد که رقابت میان مراکز مالی جهان بیش از گذشته به عوامل نهادی و کیفی وابسته شده است. اگرچه نیویورک، لندن، هنگ‌کنگ و سنگاپور همچنان در صدر رتبه‌بندی قرار دارند، اما فاصله محدود امتیاز آنها نشان می‌دهد که حفظ این جایگاه مستلزم نوآوری مستمر، بهبود محیط کسب‌وکار و ارتقای کیفیت خدمات مالی است. در مقابل، رشد مراکزی مانند دبی، ابوظبی، ریاض و دوحه بیانگر آن است که اصلاحات نهادی، توسعه زیرساخت‌ها و ایجاد محیطی رقابت‌پذیر می‌تواند جایگاه مراکز مالی نوظهور را به سرعت ارتقا دهد. در مجموع، یافته‌های GFCI ۳۹ نشان می‌دهد که موفقیت مراکز مالی بیش از هر زمان دیگری به کیفیت حکمرانی، اعتماد، نوآوری و اتصال به شبکه‌های مالی بین‌المللی وابسته است. مهم‌ترین یافته‌های GFCI ۳۹ و دلالت‌های سیاستی آنها برای ایران در جدول ۲ خلاصه شده است.

جدول ۲. مهم‌ترین یافته‌های GFCI ۳۹ و پیام‌های سیاستی برای ایران

پیام سیاستی	یافته
حفظ ثبات، اعتماد و کیفیت محیط کسب‌وکار به مهم‌ترین مزیت رقابتی مراکز مالی تبدیل شده است.	کاهش ۱،۸۲ درصدی میانگین امتیاز
اصلاحات نهادی سریع می‌تواند جایگاه منطقه‌ای را متحول کند.	دبی رتبه ۷
بهبود جایگاه تهران مستلزم اصلاحات نهادی، ارتقای محیط کسب‌وکار و افزایش تعاملات مالی بین‌المللی است.	تهران رتبه ۱۱۷
تمرکز بر مزیت‌های تخصصی، فرصت ارتقای جایگاه ایران در رقابت منطقه‌ای را فراهم می‌کند.	رشد مراکز آسیایی

در ادامه، جایگاه تهران در نظام رقابت مالی جهانی و مهم‌ترین دلالت‌های آن برای ایران بررسی می‌شود.

❖ جایگاه تهران در نظام رقابت مالی جهانی

✓ مقایسه جایگاه تهران با مراکز مالی جهان و منطقه: برای ارزیابی جایگاه تهران، جدول ۳ رتبه آن را در کنار مراکز مالی پیشرو جهان و مراکز مالی نوظهور منطقه بر اساس GFCI ۳۹ نشان می‌دهد. این مقایسه تصویری از فاصله رقابتی تهران با مهم‌ترین رقبای منطقه‌ای و جهانی ارائه می‌کند.

جدول ۳. جایگاه تهران در مقایسه با مراکز مالی پیشرو و نوظهور جهان بر اساس GFCI ۳۹

گروه	مرکز مالی	رتبه جهانی	پیام تحلیلی
رهبران جهانی	نیویورک	۱	مرجع اصلی بازارهای سرمایه و خدمات مالی جهان
	لندن	۲	مرکز پیشرو بانکداری، ارز و خدمات مالی بین‌المللی
	هنگ کنگ	۳	دروازه مالی شرق آسیا
	سنگاپور	۴	هاب پیشرو آسیا در نوآوری مالی و حکمرانی کارآمد
مراکز در حال صعود	دبی	۷	موفق‌ترین هاب مالی خاورمیانه با رویکرد بین‌المللی
	ابوظبی	۲۱	رشد سریع بر پایه صندوق‌های ثروت ملی و مقررات رقابتی
	دوحه	۴۸	تمرکز بر خدمات مالی منطقه‌ای و سرمایه‌گذاری بین‌المللی
	ریاض	۶۱	توسعه سریع در چارچوب چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان
	آستانه	۶۵	هاب نوظهور آسیای مرکزی با چارچوب حقوقی مستقل
	باکو	۱۰۴	تلاش برای ایفای نقش منطقه‌ای در قفقاز
ایران	تهران	۱۱۷	برخوردار از ظرفیت اقتصادی، اما فاصله قابل توجه در محیط نهادی و اتصال بین‌المللی

تهران در GFCI ۳۹ در رتبه ۱۱۷ قرار دارد، در حالی که دبی (۷)، ابوظبی (۲۱)، دوحه (۴۸) و ریاض (۶۱) فاصله قابل توجهی با آن دارند. این اختلاف نشان می‌دهد که شکاف ایران با مراکز مالی موفق منطقه بیش از آنکه ناشی از اندازه اقتصاد باشد، بازتاب تفاوت در کیفیت محیط نهادی، چارچوب‌های تنظیم‌گری، زیرساخت‌های مالی و میزان اتصال به بازارهای بین‌المللی است.

✓ **فاصله تهران از مراکز مالی منطقه؛ مسئله کجاست؟** رتبه پایین تهران را نمی‌توان صرفاً به محدودیت‌های اقتصادی یا تحریم نسبت داد. تجربه مراکز مالی منطقه نشان می‌دهد که اصلاحات نهادی، توسعه زیرساخت‌های مالی، بهبود محیط کسب‌وکار و تعامل بین‌المللی، مهم‌ترین عوامل ارتقای رقابت‌پذیری مالی هستند. از این رو، شکاف تهران با مراکز موفق منطقه، بیش از هر چیز ریشه در کیفیت حکمرانی مالی دارد.

✓ **تجربه مراکز موفق منطقه چه پیامی برای ایران دارد؟** تجربه مراکز مالی موفق منطقه نشان می‌دهد که ارتقای جایگاه در نظام مالی جهانی بیش از آنکه به اندازه اقتصاد وابسته باشد، به تعریف مأموریت روشن،

اصلاح مقررات، ایجاد نهادهای تخصصی، توسعه خدمات مالی و جلب اعتماد سرمایه‌گذاران بستگی دارد. این تجربه می‌تواند مسیر مناسبی برای ارتقای رقابت‌پذیری مالی ایران ترسیم کند.

❖ پیام‌های سیاستی برای ارتقای رقابت‌پذیری مالی ایران:

تحلیل نتایج GFCI^{۳۹} نشان می‌دهد که ارتقای جایگاه ایران در نظام مالی جهانی صرفاً با توسعه بازارهای مالی یا افزایش حجم منابع مالی محقق نخواهد شد. از این منظر، مهم‌ترین پیام‌های سیاستی عبارت‌اند از:

۱. بهبود کیفیت محیط نهادی و مقررات مالی: تجربه مراکز مالی برتر نشان می‌دهد که مهم‌ترین مزیت رقابتی آنها نه اندازه بازار، بلکه ثبات و پیش‌بینی‌پذیری محیط نهادی است. از این رو، اصلاح چارچوب‌های تنظیم‌گری، کاهش نااطمینانی حقوقی و تسهیل فرآیندهای مالی باید در اولویت سیاست‌گذاری قرار گیرد.

۲. توسعه زیرساخت‌های مالی و دیجیتال: رقابت‌پذیری مالی بدون زیرساخت‌های دیجیتال امکان‌پذیر نیست. توسعه نظام‌های پرداخت، امنیت سایبری، تبادل داده و فناوری‌های مالی، از الزامات حضور مؤثر در شبکه مالی جهانی است.

۳. تقویت سرمایه انسانی و خدمات مالی تخصصی: سرمایه انسانی متخصص و خدمات مالی با ارزش افزوده بالا، یکی از مهم‌ترین عوامل تمایز مراکز مالی موفق است. سرمایه‌گذاری در آموزش، مهارت‌های مالی و توسعه خدمات تخصصی باید هم‌زمان دنبال شود.

۴. تقویت پیوند با شبکه‌های مالی منطقه‌ای و بین‌المللی: پیوند با شبکه‌های مالی منطقه‌ای و بین‌المللی، دسترسی به سرمایه، دانش و بازارهای جدید را تسهیل می‌کند. تقویت این ارتباطات می‌تواند جایگاه رقابتی ایران را بهبود بخشد.

۵. حرکت به سمت توسعه مزیت‌های تخصصی: تجربه مراکز نوظهور نشان می‌دهد که تمرکز بر مزیت‌های تخصصی، راهبردی واقع‌بینانه‌تر و اثربخش‌تر از رقابت همه‌جانبه با هاب‌های مالی بزرگ جهان است.

در مجموع، تجربه مراکز مالی موفق جهان نشان می‌دهد که ارتقای رقابت‌پذیری مالی بیش از آنکه به اندازه اقتصاد وابسته باشد، به کیفیت حکمرانی، محیط نهادی، زیرساخت‌های مالی، سرمایه انسانی و تعاملات بین‌المللی بستگی دارد. از این منظر، بهبود جایگاه ایران در رتبه‌بندی‌های جهانی مستلزم مجموعه‌ای از اصلاحات هماهنگ و تدریجی در این حوزه‌ها خواهد بود.